

Wat is Keti Koti vandaag, in Rheden?

De wereldgemeenschap veroordeelt slavernij. Wereldwijd vinden we niemand dusdanig verheven boven een ander dat zij mensen kunnen bezitten. En niemand mag als bezit behandeld worden. De gehele Verenigde Naties veroordelen slavernij.

Toch zijn er nog twee moeilijkheden:

1. Er bestaan nog altijd extreme vormen van uitbuiting en onderdrukking, ondanks een wereldwijd verbod;
2. De Verenigde Naties hebben vastgesteld dat de erfenis van de meest grootschalige slavernij uit de recente geschiedenis nog altijd diepe sporen trekt door de samenlevingen. Rond de Atlantische oceaan leven 200 miljoen mensen die zich identificeren als nazaten van de trans-Atlantische mensenhandel. En zij staan vaker bloot aan geweld, slechte medische zorg en beperkte mogelijkheden voor opleiding en maatschappelijke carrière.

De Verenigde Naties stellen dat beide problemen dienen te worden aangepakt. Als het gaat om de negatieve erfenis van de trans-Atlantische slavernij, dan dient dat te worden aangepakt aan de hand van een drietal aandachtspunten: Erkenning, rechtvaardigheid en ontwikkeling.

Erkenning van de geschiedenis. Bevordering van gelijkwaardige bescherming van rechten, en Ontwikkeling van onderwijs, medische zorg en economische mogelijkheden.

In Nederland zijn we volop bezig met dat eerste punt: Erkenning. Maar ook die andere twee punten verdienen aandacht. Gisteren verscheen een onderzoek van de Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) waaruit blijkt dat vooral Surinaamse en Caribische Nederlanders getroffen zijn door het hardvochtige optreden van de Belastingdienst in het toeslagenschandaal. Op het punt van rechtvaardigheid is nog het nodige werk te doen.

De landelijke verspreiding van de slavernijgeschiedenis is een belangrijke vorm van Erkenning, en draagt zo bij aan de doelstellingen van de VN op dit gebied. Erkenning kan natuurlijk op verschillende manieren, maar twee punten staan daarbij meestal vooraan:

1. de rol van de nazaten/dragers van deze geschiedenis in het agenderen van het slavernijverleden; en
2. de historische verbinding tussen een plaats en het slavernijverleden.

Waarom is dat belangrijk? Allereerst is het duidelijk dat het slavernijverleden en het koloniale verleden geleid heeft tot specifieke hiërarchische verhoudingen in de samenleving. Wie is de professor, wie is de schoonmaker? Wie wordt aangemerkt als fraudeur, of wie krijg het voordeel van de twijfel? Wie heeft voldoende middelen om een vordering of boete op te vangen, en wie houdt net het hoofd boven water en het gezin uit de schulden. Die verschillen zijn deels willekeurig, maar we kunnen niet ontkennen dat er andere, historische oorzaken zijn.

Al enkele generaties lang leidt dat tot frustratie bij de genen die worden uitgesloten of een andere behandeling krijgen, van onder-advisering op school tot beperktere carrièrekansen of zelfs openlijke discriminatie. Door te laten zien dat het koloniale verleden al eeuwen in de vezels en haarvaten van de samenleving zit, niet alleen overzees, maar ook hier, is de gedachte dat er begrip en erkenning komt voor elkaars plek in de samenleving. Dat het kan leiden tot reflectie over vormen van uitsluiting en ongelijkheid waar we ons soms nog niet bewust genoeg van lijken. Daarnaast is het herdenken en

vieren van een zo universele waarde als een verbod op slavernij goed voor burgerschapsbesef en waardering voor wat er al bereikt is.

In mijn lezing vandaag zal ik, door slechts licht te raken aan de geschiedenis van Rheden, laten zien dat ook oeroude Gelderse plaatsen een betrokkenheid hadden met het koloniale verleden. De oorzaak hiervan is zowel militair, economisch als cultureel. En lijkt vooral vanaf de achttiende eeuw een vlucht te hebben genomen.

Voor de context is het wellicht goed om stil te staan bij de ontwikkeling van de koloniale geschiedenis. De Nederlandse koloniale betrokkenheid begon al vroeg, al voordat we werkelijk van Nederland kunnen spreken. Toen de jonge Willem van Oranje nog in Brussel aan het hof van Karel V rondliep was de koloniale wereld nooit ver weg. Karel V was geboren in 1500, slechts een paar jaar nadat Spaanse verkenners en veroveraars de Atlantische oceaan waren overgestoken. Al aan het begin van deze geschiedenis werd duidelijk dat Afrikaanse slavernij een rol zou spelen bij de verovering van Amerika door Europeanen. Karel V gaf al in 1519 exclusieve licenties uit waarmee mensenhandelaren het recht kregen op het transporteren van gevangenen naar Caribische eilanden en mijnen op het vaste land van zuid Amerika. Die eerste contracten waren in handen van Duitsers en 'Flamengo's', Noord-Franse ondernemers. Handelsgoederen uit de koloniën kwamen via Antwerpen de Noord-Europese markten op. De koloniale wereld en de ontwikkelingen overzee waren niet onbekend in de Lage Landen. In de overwegingen van Willem van Oranje om definitief afscheid te nemen van de Spaanse koning (Apologie) vergelijkt hij de Nederlanden met de onderdrukte inheemse bevolking in Amerika die eveneens zucht onder het gecorrumpeerde Spaanse juk.

Maurits van Oranje, zoon van Willem zou leidinggeven aan de verdediging van de Noordelijke Nederlanden. Die verdediging hield soms ook een gedurfde aanval in. Toen vredesstichter Van Oldenbarnevelt uit de weg was geruimd, lag de weg open voor een grootschalige aanval op de Spaans-Portugese bezittingen in de Atlantische wereld. De West-Indische Compagnie werd opgericht. Een Gelderse stad als Zutphen investeerde, net als overigens Deventer flink in de compagnie. De WIC ontwikkelde een 'Groot Desseyn': het plan om een grote militaire aanval uit te voeren en daarna op basis van slavenhandel en slavernij een Atlantisch rijk op te bouwen. Niet iedereen volgde deze strategie, private ondernemers bleven proberen om handel te drijven, maar meestal ging het om een mengeling van oorlogsvoering, slavernij en handel.

De poging om in Brazilië een kolonie en imperiaal centrum te stichten mislukte twee keer. De tweede keer was in de periode 1645-1654, toen Portugese kolonisten in opstand kwamen tegen het Nederlandse gezag. De WIC stuurde wel soldaten, maar was niet in staat of misschien niet van zins om tot het uiterste te gaan om de kolonie te behouden. Voor deze oorlogshandelingen werden mannen van overal gerekruteerd, zo ook hier in de omgeving. Op de lijst van soldaten treffen we een Jan Geijnen uit Velp die in de laatste fase van de verdediging van de kolonie overleed.

Onderzoek zou kunnen uitwijzen of Rheden, zoals ook Deventer en Zutphen actief betrokken was bij het oprichten van de eerste WIC. Maar het kan goed zijn dat dat niet het geval was. De relatie tussen de Atlantische slavernij en Rheden wordt duidelijker in de achttiende eeuw.

Met de verovering van Suriname in 1667 revancheert Zeeland zich voor het verlies van Brazilië. De Zeeuwen slagen er niet in om de kolonie echt gaande te houden en ze verkopen deze aan de WIC, die samen met de stad Amsterdam en de familie Van Aerssen van Sommelsdijck de Sociëteit van Suriname opricht. Met de oprichting van de Sociëteit groeit de slavenhandel en de opbouw van plantages. Mensen worden schatrijk van zowel de mensenhandel als de slavernij geproduceerde suiker en koffie van de plantages. Willem III expandeerde het koloniale rijk en met het veroveren van de Engelse, Schotse en Ierse troon had het 'power-couple' William and Mary een wereldomspannend rijk onder

zich. Had Godard Adriaan van Reeden iets met dat rijk te maken? Hij was dienstbaar aan de militaire doelen van Willem III en het zou mij niet verbazen als hij ook aan de koloniale kant betrokkenheid had.

Ik zal later in de lezing nog uitgebreider terugkomen op zijn kasteel Middagten, maar ik zal hier toch even noemen dat ik de naam tegenkwam in een lijst met slavenschepen. In de overzeese koloniale wereld grijpen smokkelaars hun kans en naast de door de WIC uitgereed of door hen goedgekeurde reizen waren er ook smokkelaars die hun weg naar de Afrikaanse kust en de koloniën zochten. Ik stuitte hier op een link met Rheden waarvan ik nog niet precies begrijp wat die inhoudt, maar waar met wat archiefwerk wel achter te komen is. Tussen de smokkelschepen bevond zich een schip met de hier wel bekende naam Middagten. In 1729 vertrok Cornelis Sterk als kapitein van het schip Middagten vanuit Vlissingen naar Afrika. De eigenaren van het schip waren Jacob Guepin, Isaak Rochussen en Abraham de Witte. Het schip keerde in 1731 terug. In 1732 voer het schip nogmaals uit, dit maal werden in Afrika 324 mensen aan boord gebracht. Daarvan overleefden 290 de reis naar Amerika. Nog altijd was Isaac Rochussen de eigenaar, zoon van de roemruchte Vlissingse kaapvaarder. Het schip zelf verging bij die tweede reis. Nogmaals, of er een verband is met het kasteel is mij niet gebleken, maar het blijft een curieus toeval.

De connectie tussen Huis Rhederhof en de koloniale geschiedenis is directer. Het huis werd gebouwd na de koloniale carrière van Daniel Francois Schas en diens huwelijk met Johanna Henriëtte Engelen. De familie Schas volgde een bekende koloniale route. Tijdens de eerder genoemde uitbreiding van de koloniale plantage-landbouw werden kolonisten families snel rijk, en konden ze het zich veroorloven om hun kinderen naar Nederland te sturen, of op den duur er zelf te gaan wonen. In het Sranantongo is Skassi de naam van een aantal plantages die bij de familie Schas in eigendom waren. Het bezit van de familie Schas strekte zich uit tot de plantages Barbados, Esthersrust, Goudmijn, en Ostage, daarnaast bezaten zijn Blackkreek, Welbedacht en Schassenburg.

Francois Schas behoorde tot degenen die in het begin van de achttiende eeuw zo rijk werden dat ze niet alleen terugkeerden naar Nederland, maar daar zich ook sterk gingen bemoeien met bestuur en beleid. De groep rond Schas zou zich als onafhankelijke koloniale lobby gaan manifesteren en druk zetten op de Staten Generaal en de Sociëteit van Suriname om bij te dragen aan de militaire verdediging van de kolonie en gunstige voorwaarden voor de kolonisten. De familiebezittingen en familietraditie in het overzeese bestuur werd doorgegeven. Na de overgang van het koloniale rijk uit particuliere handen naar de centrale staat werd Daniel Francis Schas lid van de Raad van Koloniën.

Later in de eeuw is het verband tussen Middagten en de koloniale en slavernijgeschiedenis veel directer dan in het voorbeeld van het smokkelschip. Mede-eigenaar van Middachten, Carel Anton Ferdinand heeft plantages en slaven in bezit. Bij de afschaffing van de slavernij in Engeland proberen ze compensatie te ontvangen, maar hun schuldeisers zijn ze voor. De plantage die de twee in eigendom hebben is *La Bonne Intention*. De plantage is in die jaren het middelpunt van een wreed neergeslagen opstand in 1823. De staande praktijk van de Britse soldaten was om gevangenen te onthoofden en hun hoofden op staken te plaatsen. Zo ook Lindor, van de plantage *La Bonne Intention*. De wreedheid van het geweld leidde in Groot Brittannië tot een heropleving van de afschaffingsbeweging.

We herdenken niet alleen de slavernij, maar staan ook stil bij het verzet er tegen. Op Curacao viert men niet zozeer de afschaffing van de slavernij, als wel de opstand van Tula tegen de slavernij. Op 17 augustus 1795 verzamelde een groep tot slaaf gemaakte van de plantage Knip zich. Ze weigerden aan het werk te gaan. Er sloten zich meer mensen van de plantages bij hen aan. De leider van de opstand Tula betoogde dat Nederland was veroverd door Frankrijk, en dat Frankrijk de slavernij had afgeschaft. Volgens Tula moesten zij daarom nu ook vrij zijn. De kolonisten stelden zich te weer tegen de opstand, maar slaagden er niet in deze snel te bedwingen. Ondanks de ongunstige omstandigheden op het

eiland wisten de opstandelingen het een maand lang vol te houden. Tot uiteindelijk troepen onder leiding van Baron van Westerholt er in slaagden om het verzet met gruwelijke terreur te breken.

Ik zal jullie hier vanavond de details besparen, maar wil wel wijzen op de verbinding met de Gemeente Rheden. Niet ver hier vandaan ligt het graf van Baron Maurits Carel Jan van Westerholt (1768-1847).

De koloniale betrokkenheid leidde in Nederland, Gelderland en Rheden niet alleen tot rijkdommen en maatschappelijke carrières. Als nazaten van deze geschiedenis zeggen dat zij hier zijn omdat Nederland dáár was, dan geldt dat ook voor Rheden. Elkse Grootjes stuurde me de resultaten van haar onderzoek naar Mabba, een man uit Angola die in 1812 in Rheden werd gedoopt en de naam Christiaan Lespau aannam. Hij werd in Afrika geboren en werkte op tal van plaatsen, onder andere in Velp op de Ommershof. De Ommershof is op dat moment in handen van JM Simons, en daar treffen we weer een directe relatie met plantage-eigendom. De familie Simons bezit twee plantages, Den Arend en Tranquilité in Berbice.

Zoals in de tentoonstelling in de bibliotheek te zien is, is er nog een landgoed met een koloniale connectie. De vraag is bijna of ze er niet zijn. Burgemeester Mr. Jacob Pieter Johan Theodore Brantsen (1803-1880), woonde op Rhederoord en hij kan de beroemde plantage Vossenburg tot zijn bezittingen rekenen. Bij de vrijlating ontvingen de eigenaren van Vossenburg compensatie voor maar liefst 238 slaaf gemaakten die daar leefden.

De rode draad in al deze verhalen is dat vanaf de achttiende eeuw grote sommen richting Europa vloeiden en dat die sommen betaalden voor de landhuizen. Dat opgebouwde vermogen bleef tot in de negentiende eeuw in familiehanden. Net als de mensen die op de plantages leefden. Zoals beginnende onderzoeken vinden betekende dit ook dat er voormalige slaaf gemaakten naar Gelderland kwamen, en ook in de huizen en buitenplaatsen leefden en werkten. De sporen van het koloniale slavernijgeschiedenis zijn ook in Rheden te vinden, en als we beter zouden zoeken krijgen we het beeld ongetwijfeld snel compleet.

Die negentiende eeuw is een tijd geweest waarin de verhouding tussen de bevolking, de burgerij en de overheid aan het veranderen was. Optimistisch zouden we de negentiende eeuw ook wel de eeuw van de burger kunnen noemen. En ook de afschaffing van de slavernij past in dat rijtje. Maar er is wel een probleem met die afschaffing. Want hoewel het een principiële keuze was om de slavernij te beëindigen, betekende het niet dat de maatschappelijke verhoudingen plotsklaps wijzigden. De afschaffing in het Nederlandse rijk toont vooral ook de continuïteit in de machtsverhoudingen. De eigenaren kregen compensatie voor het verlies van hun eigendom, de tot slaaf gemaakten niet. Het land dat zij generaties lang hadden bewerkt bleef in handen van de eigenaren. En ook stemrecht bleef ver buiten bereik. Zelfs met de opkomst van burgerschap en algemeen stemrecht in Nederland bleven de koloniale onderdanen uitgesloten van enige vorm van zelfbestuur, dat zou tot na de tweede wereldoorlog wachten.

Als we stil staan bij het slavernijverleden staan we stil bij de extreme uitbuiting en onderdrukking die deel was van de opbouw van Nederlandse welvaart. We staan stil bij de oneerlijke manier waarop daar een einde aan kwam. En bij de kracht van de nazaten die deze geschiedenis op de agenda blijven zetten. Het is waardevol om, indachtig de geschiedenis hier bij stil te staan.